

„Transnarodowy” świat sztuki. Wzorce karier muzyków japońskich w europejskim świecie muzyki klasycznej

Japońscy muzycy przybywający do Europy w celu podjęcia studiów czy też pracy stają się coraz bardziej zauważalni w europejskich konserwatoriach muzycznych, wśród uczestników konkursów, czy wreszcie na deskach francuskich, niemieckich, angielskich oraz polskich filharmonii. Z tego też względu nie stanowią już oni wyjątkowego zjawiska. Fakt ten odzwierciedlają chociażby statystyki uczestników Międzynarodowego Konkursu Pianistycznego im. Fryderyka Chopina. Nazwiska takich japońskich wykonawców, jak Ebi Akiko, Uchida Mistuko czy Goto Midori, aby wymienić tylko kilka przykładów, znane są zachodnim koneserom muzyki klasycznej. Niezależnie od ich obecności w europejskim świecie muzyki klasycznej, fenomen japońskich muzyków często przywołuje na myśl stereotypowe wyobrażenia, jakie na ich temat krążą w tych kręgach artystycznych. Przedstawiają one japońskich muzyków, jako sprawnych technicznie wykonawców, których gra wykazuje jednak niedostateczny zmysł muzyczny. Tego rodzaju schematy myślowe dzielą muzyków wedle ich pochodzenia etnicznego na „autentycznych” europejskich wirtuozów oraz ich kolegów i koleżanki z Japonii, którzy mogą jedynie aspirować do tego tytułu.

Co ciekawe, kwestia społeczno-kulturowego (etnicznego) pochodzenia muzyków nie była dotąd podnoszona w pracach socjologicznych, których przedmiotem są kariery w zawodach artystycznych. Może to wynikać z tego, iż w badaniach tych milcząco zakłada się transnarodowość środowiska muzycznego, mającą rzekomo opierać się na uniwersalności jego języka, na który składają się system zapisu nutowego, uzupełniony o francuską i włoską terminologię. Ta grupa zawodowa nie zwróciła również uwagi badaczy socjologii mobilności/migracji zawodowej pomimo tego, iż trajektorie te biegną transnarodowo – początek swój biorą w Japonii, a następnie w pewnym momencie przemieszczają się za granicę, do Europy. Celem niniejszego badania było wypełnienie tej luki.

Łącząc dwie perspektywy, z których jedna odnosi się do „świata sztuki” (Becker, Buscatto, Coulangeon, Faulkner, Grazian, Heinich, Lahire, Lehman, Moulin, Peterson, Perrenoud, Ravet, Wagner, Westby itp.), a druga do socjologii mobilności/migracji zawodowej (Beaverstock, Boyle, Delcroix, Kofman, Massey, Portes i Fernández-Kelly, Raghuram, Sayad, Scott, A. C. Wagner, I. Wagner), niniejsza rozprawa bada dynamikę artystycznych karier japońskich muzyków, – którzy osiedlają się w Europie – w kontekście „transnarodowych” trajektorii wysokokwalifikowanych profesjonalistów. Jak to się dzieje, że ścieżki tych karier prowadzą w kierunku Europy, gdzie muzycy najpierw kontynuują edukację, aby ostatecznie ustabilizować tu swoje życie prywatne i zawodowe? W jaki sposób kariery te wpisują się w kontekst społeczeństw japońskiego z jednej strony oraz polskiego i francuskiego z drugiej? Czy kompetencje muzyka klasycznego mają wymiar uniwersalny, to znaczy czy jakość ich jest (nie)zależna od środowiska społeczno-kulturowego, w którym zostały wykształcone? Wreszcie, czy muzyk klasyczny to „artysta-kosmopolita”, zgodnie z romantyczną wizją tego zawodu? Czy też może przebieg społecznie kształtowanej ścieżki artysty-muzyka spoza europejskiego kręgu kulturowego bliższy jest trajektorii migranta?

Badanie to opiera się na materiale zebrany w czasie indywidualnych wywiadów jakościowych z pięćdziesięcioma muzykami japońskimi w ich języku ojczystym (26 w Polsce i 24 we Francji) oraz dwudziestoma nieustrukturyzowanymi wywiadami-konwersacjami z ekspertami, których określam mianem informatorów. Analiza ma charakter porównawczy. Zestawienie dwóch zasadniczo odmiennych środowisk, francuskiego i polskiego, miało na celu określenie wpływu rozmaitych strukturalnych, jak i społeczno-kulturowych uwarunkowań każdego z krajów na rozwój kariery.

Podsumowując, badanie społecznego pochodzenia muzyków oraz celów ich edukacji pozwoliło mi wyróżnić cztery główne wzorce karier: (1) profesjonalnych spadkobierców (*professional inheritors*); (2) spadkobierców marzeń rodziców (*parental dreams' inheritors*); (3) absolwentów orkiestr dętych (*brass band alumni*) oraz (4) niezawodowych muzyków (*avocational practitioners*). Ponadto, zebrany materiał dowodzi, że kariery japońskich muzyków kształtowane są wielowarstwowo przez splot różnych elementów, oraz że ich antycypowana „transnarodowość” zależy od wielu czynników (tj. pochodzenia społeczno-kulturowego; płci; systemów edukacji; ograniczonych możliwości konwersji kapitałów – zarówno kulturowego, jak i społecznego; uwarunkowań strukturalnych na rynkach pracy czy też polityk migracyjnych w krajach przyjmujących).

Materiał badawczy ujawnił na przykład, iż modele karier kobiet i mężczyzn związane są z patriarchalnym „normatywnym porządkiem płci”, który dominuje w społeczeństwie japońskim. Innymi słowy, okazało się, iż dystrybucja zadań związanych z płcią (reprodukcja-produkcja) kształtuje kariery muzyków już od wczesnego etapu edukacji, a dodatkowo staje się jednym z aspektów konstytutywnych mających wpływ na ich geograficzną relokację. W związku z powyższym dwie główne przyczyny – nieco odmienne dla każdej płci – wydają się skłaniać muzyków do akceptacji ich „niełatwej sytuacji” w kraju przyjmującym. Za wyborem mężczyzn stoi zawodowa emancypacja, którą definiuję przez (1) zdolność do znalezienia stabilnej pozycji w świecie muzyki oraz (2) społeczne uznanie dla pracy artystycznej, pomimo tego, iż nie przekłada się ono ani na ekonomiczne profity, ani na estetyczne spełnienie. Kobiety-muzyczki zaś osiedlają się w Polsce i we Francji, doświadczając emancypacji społeczno-zawodowej. Europejski model rodziny umożliwia im urzeczywistnienie zawodowych aspiracji, które w Japonii musiałby porzucić na rzecz obowiązków w sferze prywatnej. Choć podkreślić należy, że różnice w polityce prorodzinnej, jakie dzielą Polskę i Francję, określają granice możliwości realizacji tych ambicji.

Wreszcie, niniejsze badanie skłania do refleksji nad ograniczeniami dyskursu o „zawodowej transnarodowości”, szczególnie w przypadku zawodów artystycznych, od zawsze utożsamianych z mobilnością i kosmopolityzmem. „Transnarodowość” muzyków japońskich wskazuje raczej na ich „podwójną nieobecność”, gdyby odwołać się do koncepcji migracji zaproponowanej przez Abdelmaleka Sayada. Z jednej strony ich japońskie obywatelstwo uniemożliwia im pełnoprawne uczestnictwo w życiu społeczeństwa przyjmującego, a z drugiej będąc nieobecni w kraju pochodzenia stopniowo tracą oni sieć kontaktów zawodowych, które są głównymi kanałami dystrybucji pracy w tym zawodzie. W tym sensie doświadczają

oni „transnarodowości” w przeciwstawnym znaczeniu tego terminu mianowicie, jako „podwójnej nieobecności”.